

НАПРЯМ 1. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОМУ ПОРЯДКУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-1>

ПРИТЯГНЕННЯ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕНІ ТА ВЧИНЮВАНІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ, В ТОМУ ЧИСЛІ ЩОДО ДІТЕЙ (ПРОДОВЖЕННЯ ОГЛЯДУ)¹

Басиста Ірина Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедр
адміністративного права та адміністративного процесу;
кримінального процесу та криміналістики
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

¹ Розпочато на шпальтах збірника Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html> (Басиста І. В. Притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності С. 17–44). Продовжено у розділі «Захист прав дітей та забезпечення їх безпеки за умов воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності» колективної монографії «Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense» (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 42–78. 552. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7881/16459-1> ; <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-2> та у розділі «Перспективи та невідворотність відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності (діяльність Спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (ІІТ); співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; перспективи створення Міжнародного трибуналу ad hoc тощо) (продовження огляду)» колективної монографії «Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика». 2023, а також у тезах доповідей: «Перспективи відшкодування російю шкоди внаслідок вчинених злочинів на українських теренах»: Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матеріали науково-практичного семінару (Львів, 2 грудня 2022). Львів : ЛьвДУВС. 2022. С. 6–11. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html> ; «Порушення прав дітей в Україні та злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час широкомасштабної війни, розв'язаної російєю 24 лютого 2022 року (продовження огляду)»: Матеріали круглого столу «Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні. Факультет правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (27 січня 2023 року). Київ : НаУКМА, 2023. С. 4–11; «Злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час широкомасштабної війни, розв'язаної російєю 24 лютого 2022 року та перспективи притягнення до відповідальності (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; кроки до створення Міжнародного трибуналу ad hoc)». VII Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти». 17 березня 2023 року. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2023; «Окремі проблеми притягнення до відповідальності за вчинення тяжких міжнародних злочинів, відшкодування завданої шкоди та кроки на їх вирішення (продовження огляду)». Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір». 31 березня 2023 року. м. Львів : ІІПО НУ «Львівська політехніка». 2023.

На запитання про масштаби вчинених та вчинюваних міжнародних злочинів на українських теренах, слід зазначити, що «...лише на Київщині окупанти вбили 1374 українців, 280 вважаються зниклими безвісти, загинуло 38 дітей, 34 зазнали поранень»² («Те, що сталося в Бучі рік тому, не було поодиноким випадком. Ці холоднокровні stratи були частиною більшого Кремлівського плану знищення українців, їх національної ідентичності та їхнього буття»³). Національні правоохоронні органи проводять власні розслідування, кваліфікуючи протиправні діяння в межах чинного КК України, своєю чергою в інших країнах, де перебувають наші громадяни, котрі є потерпілими та свідками, теж тривають розслідування. Для прикладу, «Генпрокуратура Литви почала досудове розслідування агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності в Україні 1-го березня 2022 року. Литовські прокурори разом з іншими посадовими особами та експертами вирушили в Україну, де разом із українськими прокурорами та слідчими взяли участь у процесуальних діях, записали показання потерпілих і свідків та провели огляд місць подій. Генеральна прокурорка Литви Ніда Грунскене повідомила, що у рамках розслідування литовськими правоохоронними органами російських воєнних злочинів в Україні визнано потерпілими понад 90 осіб, опитано понад 300 свідків, при цьому, основною проблемою залишається згода та готовність давати показання»⁴.

Варто навести й такі оприлюднені факти, що окупанти примушують полонених українців проходити так звані «сесії з денацифікації», що передбачають жорстокі побої. Крім того, полонених піддають ураженню струмом за допомогою військового телефона, що російські терористи називають «дзвінком путіну». Про це йдеться у доповіді Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. Жертви розповідали про застосування до них електрошокерів, гвалтування та тривале перебування на холоді. А в деяких випадках «катування супроводжувалися stratами»⁵.

² У Київській області росіяни вбили 1374 українців, зокрема 38 дітей, 280 осіб вважаються зниклими безвісти, – Небитов. ЦЕНЗОР. НЕТ. 31.03.2023. https://censor.net/ua/news/3409233/u_kyyivskiyi_oblasti_rosiyany_vbyly_1374_ukrayintsi_v_zokrema_38_diteyi_280_osib_vvajayutsya_znyklymu

³ Холоднокровні stratи в Бучі були частиною кремлівського плану зі знищення українців – глава Єврокомісії. INTERFAX – Україна. 31.03.2023. <https://interfax.com.ua/news/general/901189.html>

⁴ Воєнні злочини РФ в Україні: у Литві розповіли про кількість жертв. UA.NEWS. 31.03.2023. <https://ua.news.ua/world/voennye-prestupleniya-rf-v-ukraine-v-litve-rasskazali-olikichestve-zhertv>

⁵ Оксана Зінченко «Дзвінок Путіну» і «сесії з денацифікації»: в ООН розповіли про страшні катування полонених українців. 18.03.2023. <https://tsn.ua/ato/dzvinok-putinu-i-sesiyi-z-denacifikaciyi-v-oon-rozpovili-pro-strashni-katuvannya-polonenih-ukrayinciv-2288593.html>

Належне розслідування цих та інших жакливиx фактів, а також покарання за вчинені міжнародні злочини, такі, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини є у компетенції Міжнародного кримінального суду (далі по тексті – МКС), як і агресія, котра у нашому випадку під його розслідування не підпадає через не ратифікацію Україною (як і росією) Римського статуту МКС. Поряд із вже раніше зазначеним⁶, варто підкреслити, що найвне логічне продовження до інформації практично річної давності про те, що у Києві заплановано відкрити офіс МКС⁷. Так 23 березня 2023 року Генеральний прокурор України Андрій Костін з секретарем МКС Пітером Льюїсом підписали в Гаазі угоду про відкриття представництва Міжнародного кримінального суду в Україні, пише УНН з посиланням на Офіс Генерального прокурора. «Це лише початок, але вагомий початок. Переконали, ми не зупинимося, допоки всі винні у міжнародних злочинах, скоєних проти України, не будуть притягнуті до відповідальності. Включно з вищим військово-політичним керівництвом злочинного режиму рф», – заявив Генпрокурор⁸.

Що ж стосується вчинених окупантами примусових депортацій дітей, то вже неодноразово наводився відповідний аналіз⁹, а на даний

⁶ Див. посилання № 1.

⁷ Венедіктова: Найбільша в історії МКС команда працює в Україні для притягнення до відповідальності воєнних злочинців. 30.05.2022. <https://interfax.com.ua/news/general/835776.html> ; Басиста І.В. Притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності. Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упор. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 17–44. <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

⁸ Слизавета Калітвенцева В Україні відкривають представництво МКС: у Гаазі підписано угоду. Українські Національні Новини. 23.03.2023. <https://www.unn.com.ua/uk/news/2020421-v-ukrayini-vidkrivayut-predstavnitstvo-mks-u-gaazi-pidpisano-ugodu>

⁹ Басиста І. В., Назар Ю. С., Хатнюк Ю. А. «Захист прав дітей та забезпечення їх безпеки за умов воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності» розділ до колективної монографії «Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense» (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. Р. 42–78. 552. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7881/16459-1> ; <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-2> ; Басиста І. В. «Порушення прав дітей в Україні та злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року (продовження огляду)»: Матеріали круглого столу «Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні. Факультет правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (27 січня 2023 року). Київ : НАУКМА, 2023. С. 4–11; Басиста І. В. Злочини щодо дітей, скоєні російською армією під час

час правильно буде додати, що цих дітей психологічно цькували, а деяких навіть били за непокору (відмовлялися говорити російською мовою, вчити і співати російський гімн тощо), розповіла уповноважена президента з прав дитини Дар'я Герасимчук в ефірі проекту Радіо Свобода «Свобода. Ранок»¹⁰. Російський окупант, який потрапив в український полон, розповів шокуючий факт звірств його «товаришів по зброї» на захопленій території. Зокрема, загарбник розповів, що один з російських військових вбив 12-річного хлопчика¹¹.

На сьогоднішній день повернення до України наших дітей є тим першочерговим завданням, котре більше року, на жаль, не мало активного поступу до вирішення. На 30 березня 2023 року верифіковано депортованих окупантами 19514 українських дітей («за фактом звернення локальних влад, і за фактом звернення родичів, батьків та свідків...»), – сказала Герасимчук¹². Міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук запевнила, що Україна передає до МКС всю інформацію про такі випадки, яку отримує від прокуратури, розвідки та інших джерел. Для того, аби повернути в Україну дітей, потрібно посилити тиск міжнародної спільноти на Росію, санкції, а також «притягти до відповідальності тих, хто чинить злочин геноциду» проти них, зазначає Верещук¹³. При цьому, міністерка публічно звернулася до російського уповноваженого з прав людини та російського уповноваженого з питань прав дітей, закликаючи їх надати Україні списки дітей, яких російські окупанти насильно вивезли¹⁴. «Насильницька депортація українських дітей до РФ – це один із

широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року та перспективи притягнення до відповідальності (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом; кроки до створення Міжнародного трибуналу ad hoc)». VII Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти». 17 березня 2023 року. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2023.

¹⁰ «Діти свідчать, що їх били за непокору» – уповноважена президента про вивезених в Росію дітей. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyvezeni-dity-herasymchuk/32341820.html>

¹¹ Росіянин заявив про втрату малолітньої дитини на окупованій території іншим загарбником. 31.03.2023. <https://tsn.ua/ato/na-zahopleniy-teritoriyi-okupant-vbiv-12-richnogo-hlopchika-shokuvalna-rozpovid-rosiyskogo-polonenoego-2297551.html>

¹² Уповноважена президента розповіла, в чому складність підрахунку викрадених Росією дітей. Радіо Свобода. 30.03.2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uprovnovazhena-prezydenta-pidrahunok-vykradenyh-rosiieiu-ditei/32341772.html>

¹³ Росія викрала понад чотири тисячі дітей-сиріт – Міністерка реінтеграції. ZN.UA. 28.03.2023. <https://zn.ua/ukr/war/rosija-vikrala-majzhe-piv-tichi-ditej-sirit-minreintegratsiji-.html>

¹⁴ Верещук закликала Росію надати список всіх вивезених із України дітей. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vereshchuk-dity-rosiya-deportatsiya-rosiya/32324290.html>

численних злочинів рф. І Путін обов'язково повинен відповідати за них особисто», – наголосив голова СБУ. Василь Малюк ствердив, що Служба працює над більш як 31 тис. проваджень щодо воєнних та інших російських злочинів, скоєних в Україні проти міжнародного гуманітарного права. Зокрема серед них – понад 16 тис. фактів незаконного вивезення дітей¹⁵.

Однак це не остаточні цифри, оскільки загалом йдеться про декілька сотень тисяч вивезених російською владою (йдеться й про примусово переміщених на окуповані території) українських дітей з початку повномасштабного вторгнення. Російська сторона заявила про те, що вони «евакуували» або «вивезли на оздоровлення» 744 тисячі українських дітей. Ці дані ніяк не підтверджені ні українській стороні, ні будь-якій міжнародній організації чи третій країні¹⁶. У Регіональному центрі з прав людини зазначили, що від 260 тисяч до майже 700 тисяч українських дітей, які мають батьків, були депортовані в Росію¹⁷. Правозахисники Human Rights Watch вказують на травматичний досвід війни і переміщення, а у 55-сторінковому звіті організації йдеться про ризики для дітей із установ у районах безпосередніх бойових дій, а також для дітей, евакуйованих до інших регіонів чи країн. Організація посилається на дані уряду України про те, що до повномасштабного вторгнення Росії в Україну в інтернатних установах перебувало понад 105000 дітей. За даними ЮНІСЕФ, майже половина з цього числа – діти з інвалідністю. За даними уряду України, 100 установ, у яких до 2022 року було понад 32000 дітей, перебувають у регіонах, частково або повністю окупованих Росією. У травні 2022 року російський парламент вніс зміни до законів, які дозволяють владі надавати російське громадянство українським дітям, «полегшуючи їхню опіку та усиновлення сім'ями в Росії». Міжнародні закони забороняють міждержавне усиновлення під час збройних конфліктів, нагадують правозахисники. У спільній заяві HRW та ще 42 організації засудили насильницьке вивезення та усиновлення, та закликали Росію надати ООН та іншим організаціям доступ для ідентифікації цих дітей, нагляду

¹⁵ Правоохоронці розслідують 16 тисяч випадків незаконного вивезення дітей, – СБУ. Судово-юридична газета. 18.03.2023. <https://sud.ua/uk/news/ukraine/264964-pravookhraniteli-rassleduyut-16-tysyach-sluchaev-nezakonnogo-vyvoza-detey-sbu>

¹⁶ Уповноважена президента розповіла, в чому складність підрахунку викрадених Росією дітей. Радіо Свобода. 30.03.2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uprovnovazhena-prezydenta-pidrahunok-vykradenyh-rosiieiu-ditei/32341772.html>

¹⁷ Звіт Комісії ООН: визнали депортацію Росією українських дітей з окупованих територій воєнним злочином. GWARAMEDIA. 20.02.2023. <https://gwaramedia.com/zvit-komisii-oon-viznali-deportacziyu-rosiieyu-ukrainskih-ditej-z-okupovanih-teritorij-voennim-zlochynom/>

за їх добробутом та сприяння у поверненні в Україну¹⁸. То невже серед цих та й інших вже оприлюднених фактів не можливо розгледіти політики геноциду?¹⁹ Вже вказувалося²⁰, що на жаль Міжнародна слідча комісія з розслідування війни в Україні, яка діє під керівництвом ООН станом на 16 березня 2023 року не вбачала доказів геноциду, здійсненого росією²¹. Але вже 20 березня 2023 року, з посиланням на Доповідь Комісії (розглянула випадки переміщення 164 дітей віком від 4 до 18 років із Донецької, Харківської та Херсонської областей та зробила висновок, що в жодній із ситуацій це не відповідало вимогам міжнародного гуманітарного права) у ЗМІ з'явилось повідомлення, що «примусове переміщення та депортація Російською Федерацією українських дітей з окупованих територій є воєнним злочином»²².

Варто звернути увагу у цьому ланцюжку логічних заходів задля повернення наших дітей та покарання окупантів, і на той факт, що нещодавно Український Парламент звернувся до Комітету ООН із прав людини, Комітету ООН із прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців щодо депортації українських дітей до Росії²³.

І як найбажаніший сьогоденний апогей у розвитку означених подій щодо реакції міжнародної спільноти на жахливі факти примусових

¹⁸ РФ має припинити депортацію дітей з України. Київ має подбати, щоб діти жили не в інтернатах – HRW. *Радіо Свобода*. 13.03.2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hrw-internaty-dity/32315058.html>

¹⁹ Басиста І. В. Окремі проблеми притягнення до відповідальності за вчинення тяжких міжнародних злочинів, відшкодування завданої шкоди та кроки на їх вирішення (продовження огляду)». Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір». 31 березня 2023 року. м. Львів : ІІПО НУ «Львівська політехніка», 2023.

²⁰ Басиста І. В. Окремі проблеми притягнення до відповідальності за вчинення тяжких міжнародних злочинів, відшкодування завданої шкоди та кроки на їх вирішення (продовження огляду)». Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір». 31 березня 2023 року. м. Львів : ІІПО НУ «Львівська політехніка», 2023.

²¹ Комісія ООН поки не знайшла доказів геноциду українців з боку рф. *Слово і Діло*. 16 березня 2023 року. <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/16/novyna/polityka/komisija-oon-poky-ne-znajshla-dokaziv-henocydu-ukrayinciv-boku-uf>

²² Звіт Комісії ООН: визнали депортацію Росією українських дітей з окупованих територій воєнним злочином. GWAREMEDIA. 20.02.2023. <https://gwaramedia.com/zvit-komisii-oon-viznali-deportacziyu-rosiieyu-ukrainskih-ditej-z-okupovanih-teritorij-voennim-zlochinom/>

²³ Звіт Комісії ООН: визнали депортацію Росією українських дітей з окупованих територій воєнним злочином. GWAREMEDIA. 20.02.2023. <https://gwaramedia.com/zvit-komisii-oon-viznali-deportacziyu-rosiieyu-ukrainskih-ditej-z-okupovanih-teritorij-voennim-zlochinom/>

депортацій українських дітей окупантами – Палата досудового провадження II Міжнародного кримінального суду 17 березня видала ордер на арешт президента Росії Володимира Путіна. «Його підозрюють у скоєнні воєнного злочину незаконної депортації та переміщення дітей з окупованих районів України до Російської Федерації. Також ордер на арешт видано на Марію Львову-Белову»²⁴.

²⁴ Звіт Комісії ООН: визнали депортацію Росією українських дітей з окупованих територій воєнним злочином. GWAREMEDIA. 20.02.2023. <https://gwaramedia.com/zvit-komisii-oon-viznali-deportacziyu-rosiieyu-ukrainskih-ditej-z-okupovanih-teritorij-voennim-zlochinom/>